

КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКА ПРАЦЯ ІЛАРІЯ КАРБУЛИЦЬКОГО В КОНТЕКСТІ СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ ПІВНІЧНОЇ БУКОВИНИ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ (1918-1940 РОКІВ)

Шевчук О.Р.

Чортківський державний медичний коледж

Досліджено суспільно-політичні умови життя і культурно-просвітницька діяльність відомого українського педагога і громадського діяча Північної Буковини Іларія Карбулицького (1880-1961 рр.) у період окупації краю Королівською Румунією. Висвітлено участь педагога у підготовці і проведенні Буковинського віче (3 листопада 1918 року), яке прийняло ухвалу про приєднання Буковини до Української держави. Проаналізовано діяльність І. Карбулицького в національних об'єднаннях буковинських українців (Українська національна партія, Український громадянський комітет, Український Народний Дім та ін.). Доведено, що культурно-просвітницька діяльність І. Карбулицького сприяла формуванню національної гідності та національної самосвідомості українців буковинського краю. Встановлено, що І. Карбулицький своєю педагогічною та суспільно-політичною діяльністю активно протистояв урядовій політиці румунізації українського населення Північної Буковини.

Ключові слова: Іларій Карбулицький, культурно-просвітницька діяльність, громадські організації, політика румунізації, національна свідомість, українське населення Буковини.

Постановка проблеми. В історії Північної Буковини найбільш складним для корінного населення був період перебування в складі Королівської Румунії, правлячі кола якої запровадили тут жорстокий окупаційний режим і розгорнули активну антиукраїнську політику. Найбільш ефективним засобом її здійснення визначено систему народної освіти, яка охоплювала в обов'язковому порядку всіх дітей шкільного віку і, отже, впливала на формування їх національного та мовного світогляду. З метою румунізації місцевого українства Королівським розпорядженням закрито всі українські навчальні заклади, а тих педагогів, які стояли на відкритих національних позиціях, масово звільняли з роботи. Така доля, на щастя, обійшла відомого громадського діяча, вчителя і журналіста Іларія Карбулицького (1880-1961 рр.). Незважаючи на прогресивні проукраїнські погляди, він залишився на вчительській посаді і у складних умовах румунського поневолення продовжував педагогічну та громадську діяльність. Зазначимо, однак, що цей період його життя і праці сучасними вченими досліджений недостатньо і вимагає ґрунтового вивчення та висвітлення в науковій літературі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ретельне вивчення джерельної бази засвідчує, що життєво-творчий шлях і багатогранна громадська діяльність визначного буковинського педагога, просвітника, письменника і журналіста, редактора і видавця І. Карбулицького привернула увагу дослідників тільки після проголошення незалежності Української держави, коли з нього в судовому порядку було знято звинувачення в антирадянській діяльності. Цікаві і цінні відомості про його подвижницьку працю наявні в роботах М. Богайчука, Р. Дуба, О. Добржанського, І. Калиняка, Т. Марусик, І. Мусієнка, Д. Пенішкевич, Ф. Погребенника, І. Снігура, В. Старика, Л. Тимчук, М. Юрійчука та ін.

Мета статті – виявити особливості та основні напрями культурно-просвітницької діяльності Іларія Карбулицького в період окупації Північної Буковини боярською Румунією (1918-1940 рр.).

Виклад основного матеріалу. Після 1918 року, зі встановленням румунської влади на Буковині, становище І. Карбулицького як українського педагога і громадського діяча значно ускладнилося. Він живе і працює під пильним наглядом сигуранци, зазнає постійних переслідувань з боку румунських властей. Весною 1921 року було зроблено навіть спробу перевести його на роботу вчителем у гірське румунське село Південної Буковини Валісаки. На

щастя, йому вдалося уникнути цього. Проти нього було навіть заведено кримінальну справу за доносом Вижицької сигуранци, та вже після першого судового слухання з участю двох агентів сигуранци та кількох селян з Горішніх Станівців через відсутність необхідних доказів справу було закрито [4, с. 300]. Але щоб і далі працювати вчителем, змушений був скласти у 1933 р. перед спеціальною комісією екзамен з румунської мови та літератури, історії Румунії і румунського конституційного права.

Варто зазначити, що під час румунської окупації Північної Буковини, незважаючи на явно шовіністичну щодо українців урядову політику, Іларій Карбулицький активно працює на громадсько-культурній ниві. Разом із відомими громадськими діячами краю Миколою Васильком, Степаном Смаль-Стоцьким, Єртеєм Пігуляком, Омеляном Поповичем він брав участь у підготовці і проведенні 3 листопада 1918 року Буковинського віче, на якому українці привселюдно й одноставно висловилися за своє національне самовизначення, яке прозвучало чітко й недвозначно: «Хочемо до Соборної України!». Цей заклик власне записано в ухвалі багатотисячного народного зібрання:

«1. Місто Чернівці, відтак політичні повіти Заставна, Кіцмань, Вашківці та Вижицькі цілі, а Чернівецький та Серетський повіти за виїмкою громад, вказаних із двох останніх переписів як переважно ромунські; вкінці ті громади Сторожинецького, Радовецького і Кімполунгського повітів, у котрих обидва останні переписи виказують українську більшість – творять окрему від ромунської частини краю українську територіальну область.

2. Признає за найвищу владу в тій українській області поки що Українську національну раду, утворену на з'їзді мужів довір'я у Львові дня 19 жовтня с. р. і взиває її, щоби якнайшвидше перевела національно-політичну організацію сеї області і перебрала цілу управу у свої руки.

3. Взиває всі національні меншості в тій українській області, при чім євреїв признає за окрему національність, щоби негайно вислали своїх представників до Української національної ради відносно їхнього числа населення.

4. Взиває Українську національну раду виготовити конституцію для української області бувшої Австрійської держави, а то на основах загального, рівного, тайного і безпосереднього права голосування всіх дорослих осіб без ріжниць пола, з пропорціональним заступництвом так при законодавчих ділах, як і при правительстві для національних меншостей.

5. Рішуче протестує проти посягання чужих народів на ту суто українську область, а, зокрема, проти ухвал ромунського віча з дня 27 жовтня, котре, нехтуючи брутально принцип самоозначення народів, виявило намір загарбати цілу Буковину під панування ромунських боярів і попів, та заявляє, що український нарід чужого не бажає, але своєї рідної землі боронитиме до останнього. За се з покликаннями заступниками ромунського народу і інших народів все готовий порозумітися для мирної розв'язки всіх справ.

6. Віче зиває буковинську делегацію «Української Національної Ради» перебрати негайно правління української часті краю. Віче бажає прилучення австрійської часті української землі до України» [4, с. 346].

Після цього пролунав заклик: «Віче бажає прилучення австрійської частини української землі до України». Цю ж думку висловив і Омелян Попович, виступаючи з промовою в Музичному товаристві Буковини «Ми, українці, нічого більше знати не хочемо про Австрію. Ця наша стосорокалітня мачуха скінчилась навіки. Ми хочемо прилучитись до нашого пня – Києва, до великої Соборної України». Учасники зібрання одностайно прийняли резолюцію, в якій закликалося українців Буковини спільно з українцями усієї Австро-Угорщини вирішувати самим свою подальшу долю на основі права кожної нації на своє національне самовизначення. У ній, зокрема, пропонувалося румунському населенню Буковини як споконвічному доброму сусіду українців у мирі і порозумінні провести етнічне розмежування в такий спосіб, щоб північна українська частина краю разом із головним містом Чернівцями творила окрему українську область.

Як зазначають дослідники, у цьому документі відбито найсуттєвіші прагнення й домагання буковинських українців:

- у переломний момент в їхній історичній долі разом з іншими етнічними українцями мирним шляхом досягти національного самовизначення на своїй чітко окресленій території споконвічного проживання без порушення таких же прав своїх сусідів-румунів у південній частині краю чи представників інших національностей, що розсіяно мешкали на його теренах;

- у зв'язку з крахом старої державної системи, в якій вони перебували не зі своєї волі протягом майже півтора століть, передати владу у своєму краї легітимно обраному (за участю своїх представників) вищому органу влади Західноукраїнської держави, що виникла на українських землях Австро-Угорщини як самостійна;

- добиватися, щоб ця нова держава, до якої вони вступили добровільно разом з іншими етнічними українцями колишніх австрійських володінь, була цивілізованою, де влада поділялася б на законодавчу і виконавчу і в якій пропорційно до своєї чисельності були б представлені як українці, так і інші національності;

- ставши на шлях державотворення, проявити рішучість у боротьбі за відстоювання суверенних прав своєї нової держави і справжньої Батьківщини проти територіальних зазіхань агресивних сусідів усіма засобами, аж до збройних;

- вважати, що об'єднання буковинців, галичан, закарпатців у Західноукраїнську державу є лише першим етапом державотворення, необхідно водночас заявити про перспективу подальшого державотворення – об'єднання всіх українців в єдину Соборну Українську державу незалежно від існуючих там на даний момент форм влади, бо об'єднання всіх українців в одну державу додало б їм сили у відбитті агресивних територіальних зазіхань з боку будь-якого сусіда-агресора [4, с. 224].

У ситуації, коли крах Австро-Угорської імперії став очевидним, українські політики вирішили перейти до конкретних кроків у здобутті національної держави. 10 жовтня у Львові відбулася нарада за участі українських парламентарів та митрополита Андрея Шептицького, на якій було вирішено скликати установчі збори (конституванту) для практичного втілення прагнень українців.

Це рішення також стимулювало активність українських політиків на Буковині. Вже 13 жовтня у Народному Домі в Чернівцях відбулася конференція за участі всіх українських партій краю: національно-демократичної, народної, радикальної та соціал-демократичної. Конференція ухвалила резолюцію, яка закликала усі етноси вирішувати між-національні проблеми лише шляхом порозуміння, щоб уникнути політичних ускладнень та незгод.

18-19 жовтня 1918 р. у Львові зібралися українські парламентські депутати Галичини і Буковини (25 осіб). Буковину на львівській конституванті (Установчих зборах) представляв, серед інших і Іларій Карбулицький. Під час обговорення статуту від Буковини виступали М. Василько та інші представники. Було вирішено, що створювана Західноукраїнська держава буде у складі федеративної Австрії. Але представники соціал-демократії Галичини й Буковини стояли на позиції негайного приєднання західноукраїнських земель до України.

Повернувшись зі Львова, члени буковинської делегації 24 жовтня створили у Чернівцях Український Крайовий комітет як складову частину УНР, до якого увійшов і Іларій Карбулицький. На його першому засіданні 25 жовтня головою було обрано відомого українського педагогічного й громадського діяча Омеляна Поповича.

1 листопада 1918 р., коли монархія вже розпалася й у самому Відні була проголошена республіка, Українська Національна Рада взяла владу у Львові. Так розпочала свою історію на західноукраїнських землях національна держава українців – Західноукраїнська Народна Республіка – ЗУНР. Крайовий Комітет Буковини радо вітав проголошення української державності й приступив до перебрання влади у краї. У зв'язку з цим і було скликане Буковинське народне віче.

Ухвала віча, незважаючи на окупацію краю Королівською Румунією, залишалася чинною і надалі як вагомий акт міжнародного права щодо безсумнівної легітимності входу Північної Буковини до складу України. Так, учасники історичної Злуки УНР і ЗУНР, серед яких були і представники Буковини, 22 січня 1919 р. в «Акті про з'єднання усіх українських земель» урочисто проголошували: «Віднині зливаються її одно віками відділені одна від одної частини України – Галичина, Буковина, Закарпаття і Придніпрянська Україна в одну Велику Україну». Спираючись на рішення Буковинського віча, українська делегація на Мирній конференції у Парижі 17 травня 1919 р. заявила офіційний протест із приводу загарбання всієї Буковини Королівською Румунією. Українські політичні й громадські діячі, посилаючись на ухвалу цього віча, відстоювали згодом права буковинських українців у Секції меншостей при Лізі Націй та у Конгресі національних меншин Європи.

16 липня 1922 року у Чернівцях відбулося масове віче українського народу без різниці соціальної та партійної приналежності. І Карбулицький на ньому не був, оскільки перебував у Бухаресті на курсах румунської мови і літератури та історії Румунії, однак у своїх спогадах відзначає, що віче мало значний вплив на розвиток національної ідеї буковинських українців, бо вперше за чотири роки було зроблено заклик до боротьби за волю. Зокрема, було прийнято резолюцію в якій зазначалося, що Українське всенародне віче протестує:

- проти введення румунської мови в усіх навчальних закладах;
- проти закриття української гімназії в Кіцмані та Вижниці;
- проти скасування української мови в усіх державних установах;
- проти скасування слов'янської мови на богослужіннях проти військового стану, запровадженого на українській території;
- проти того всього гніту і насильства над українським народом Буковини підносить рішучий протест і звертає на цей безправний стан речей увагу всього світу [2, с. 365].

Перебуваючи у Бухаресті, І. Карбулицький, разом з іншими учителями, мав змогу переконатися, що родовиті румуни відносилися до українців дуже прихильно, без найменшої тіні національного шовінізму, на відміну від більшості буковинської румунської інтелігенції. Вони дуже дивувалися з того, що на Буковині шкільна влада запроваджує румунську мову навчання в багатьох, виключно українських громадах.

18 листопада 1928 року у «Народному Домі» в Чернівцях відбувся перший конгрес «Української національної партії» під проводом Володимира Залозецького на якому було прийнято ряд рішень:

- відміна стану облоги;
- введення української мови в державних установах;
- відмінити заборону на ввезення українських книжок;
- введення української мови викладання в громадах, де більшість населення українці.

Хоча досягнути своїх намірів партії так і не судилося, дана заява була значним кроком у боротьбі за самовизначення українського народу. Її положеннями як член партії І. Карбулицький керувався у своїй громадсько-політичній роботі.

Зазначимо, що протягом 1925-1935 р. він виконує обов'язки члена повітового шкільного комітету у Вашківцях та національних товариств «Українська школа» і «Народний дім». Громадсько-культурна діяльність І. Карбулицького у 20-30 роках мала послідовно патріотичний характер, була спрямована на відстоювання національних інтересів і прав українців буковинського краю.

У 1930 році І. Карбулицького обрано членом Агрокультурної ради Сторожинецького повіту. Протягом двох років він виступав в українських селах з доповідями.

І. Карбулицький уважно стежив за політичним, економічним і соціальним становищем буковинських українців. Не проходив мимо проявів жорстокості з боку румунської влади та її охоронців-жандармів. 20 листопада 1932 року в журналі «Самостійна Думка» він публікує статтю під нейтральним заголовком «Барбівці на Буковині», в якій розповів про те, як два до безтями п'яних румунських жандарми стріляли у цім селі в жінок і дітей, «ламали на них свої гвери», і ніхто із присутніх чоловіків і парубків не заступився, ніхто не закликав жандармів до порядку. Дані події він тлумачить не як факт приниження українців, а як прояв негідної поведінки барбівських парубків. І. Карбулицький обурений тим, що допущена сваволя: «...Неможливо, щоб десь інде, не те, що серед якогось іншого неукраїнського народу, але навіть у якимсь іншим селі, крім геройських Барбівців, кільканадцять молодих, здорових парубків та кілька десятків газдів, що в світовій війні бачили сотки разів смерть перед очима, допустили, щоб два п'янки, а хоть би вони були вселиніми жандармами, мали нагоду вистріляти до товпи втікаючих жінок і дівчат більше як по одному разові зі своїх карабінів» [1, с. 4-5]. Автор різко засуджує таку поведінку чоловіків, які тільки здатні між собою з'ясовувати стосунки та висміювати своїх же такі дівчат, а щоб

стати на захист невинних братів та сестер, відвернути страшне нещастя у них не вистачає відваги. Аналізуючи барбівський інцидент І. Карбулицький робить висновок про життєво необхідну цінність таких якостей народу, як відчуття національної спільності, єдності думки в хвилини небезпеки. Тому педагог закликає до справедливості у об'єктивній оцінці подій в Барбівцях заради збереження національної гідності, а моральна відповідальність за формування в народі уміння робити свідомий і об'єктивний аналіз подій, почуття національного обов'язку, справедливості і гідності покладається, насамперед, на інтелігенцію – вчителів, священників, юристів, лікарів – усіх тих хто причетний до формування внутрішнього світу людини. «Як би ця подія навістила інших людей, неукраїнських – великий протест обурення піднявся – б зі всіх сторін, як знак життя і сили» [1, с. 4-5].

4 грудня 1932 році відбулися вибори до повітових рад. Іларій Карбулицький був офіційним кандидатом від «Української Національної партії». Як депутат відповідав за будівництво доріг та мостів, мав вагоме слово у раді: до його порад прислухалися і українські, і румунські депутати.

Висока громадянська позиція І. Карбулицького була добре відома широким колом буковинців. У 1933 році у зв'язку з голодом у Радянській Україні в Чернівцях створений «Український громадянський комітет» на чолі з І. Карбулицьким, який займався збором матеріальної і грошової допомоги голодуючим. 28 серпня комітет провів панахиду по жертвах голодомору. Крім того, за його ініціативи було заплановано проведення буковинського протестантського віча, однак румунська влада заборонила цей захід [2, с. 426].

У вересні 1935 року І. Карбулицький вийшов на пенсію і переїхав на постійне проживання до Чернівців.

У цей час центром, навколо якого гуртувалася передова інтелігенція Буковини, був Український Народний Дім (УНД). У 1936 році після обрання Карбулицького заступником голови УНД йому доручена організаційно-контрольна робота. Роботою УНД керувала президія у складі голови Теофіла Бриндзана, заступника голови Іларія Карбулицького та членів – Миколи Гараса та Антона Завади [4, с. 324].

На виборах до румунського парламенту у грудні 1937 року виконком УНП вирішив об'єднатися з лібералами, які до того особливо зухвало проявляли свої шовіністичні антиукраїнські настрої, в результаті чого вибори були програли. Жоден з кандидатів УНП до парламенту не пройшов. 16 січня 1938 року УНП провела черговий конгрес, який переобрав старе правління, доповнивши його кількома молодими активістами. Та цей комітет проіснував недовго, бо в Румунії до влади прийшла націонал-християнська партія і 24 лютого 1938 року парламент Румунії прийняв нову конституцію, на підставі якої король Кароль II 31 березня 1938 року видав закон про розпуск усіх політичних партій Румунії. І. Карбулицький відійшов від політичної діяльності, однак це не завадило органам НКВС саме за перебування в цій партії в 1936-1938 роках приписати його до ОУН та засудити [3, с. 324].

Зазначимо, що в Румунії це був період наймовірної шовіністичної реакції. Кореспондент паризького «Українського слова» 22 травня 1938 року із Чернівців писав: «Наступ румунщини на все, що українське, досягнув свого вершка. В усіх школах на Буковині, Бесарабії, Мармароціні заборонена навіть наука релігії в українській мові. Православні священники не мають права відправляти похоронів або вінчати по-українському. По урядях висять висіски, що українці, який промовить по-українськи, буде негайно видалений зі служби. Решта україн-

ських товариств мусять діставати дозвіл навіть на кожне засідання виділу. Час до часу поліція округує «Народний дім» у Чернівцях або іншу установу й переводить у всіх присутніх обшук. Не можна носити вишиваних сорочок. Кожну театральну п'єсу мусять послати аж до Бухаресту, де дає дозвіл команда ривізії. Цього року заборонили всі Шевченківські свята...».

У таких умовах доживала українська інтелігенція і все українське населення Буковини останні роки румунської окупації. Тому-то прихід на Буковину 28 червня 1940 року Червоної армії багато буковинців зустрічали з великою радістю. Цей день стає і новим етапом у житті І.Карбулицького. В його душі спалахнула надія, що, нарешті, для українців прийшла жадана воля, закінчилися роки іноземної окупації Бу-

ковини. І він, незважаючи на пенсійний вік, маючи багатющий педагогічний досвід, виявляє бажання попрацювати над вихованням молоді генерації.

Висновки і пропозиції. Отже, у міжвоєнний період історії Північної Буковини І. Карбулицький успішно поєднував педагогічну діяльність з активною громадською роботою. Він був учасником і організатором руху буковинців за об'єднання в єдиній соборній Україні, членом Української національної партії, вів активну пропагандистську роботу серед населення краю, відстоював їх інтереси у місцевих органах влади, чим заслужив любов і повагу своїх земляків, колеґ та учнів. Подальшого дослідження заслуговує участь І. Карбулицького у діяльності громадських організацій українців національного спрямування окресленого періоду.

Список літератури:

1. Карбулицький І. Барбівці на Буковині // Самостійна думка. – 1932. – № 17-18, 19-20. – С. 4-5.
2. Карбулицький І. І. Мої спомини. – Літературно-меморіальний музей О. Кобилянської (Чернівці). – Інв. № 3705-3631. – С. 365.
3. Марусик Т. Іларій Карбулицький – визначний буковинський педагоґ та громадський діяч // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: Міжвідомчий збірник наукових праць. – К.: Інститут історії України НАН, 2001. – Вип. 5. – С. 324.
4. Старик В., Дуда А. Буковинський курінь в боях за українську державність. 1918-1941-1944. – Чернівці, 1995. – С. 346.

Шевчук О.Р.

Чертковский государственный медицинский колледж

КУЛЬТУРНО-ПРОСВЕТИТЕЛЬСКАЯ РАБОТА ИЛАРИЯ КАРБУЛИЦКОГО В КОНТЕКСТЕ ОБЩЕСТВЕННОЙ ЖИЗНИ СЕВЕРНОЙ БУКОВИНЫ МЕЖДУВОЕННОГО ПЕРИОДА (1918-1940 ГОДОВ)

Аннотация

Исследовано общественно-политические условия жизни и культурно-просветительская деятельность известного украинского педагога и общественного деятеля Северной Буковины Илария Карбулицкого (1880-1961 гг.) в период оккупации края Королевской Румынией. Освещено участие педагога в подготовке и проведении Буковинского вече (3 ноября 1918 года), которое приняло решение о присоединении Буковины к Украинскому государству. Проанализирована деятельность И. Карбулицкого в национальных объединениях буковинских украинцев (Украинская национальная партия, Украинский гражданский комитет, Украинский Народный Дом и др.). Доказано, что культурно-просветительская деятельность И. Карбулицкого способствовала формированию национального достоинства и национального самосознания украинского буковинского края. Установлено, что И. Карбулицький своей педагогической и общественно-политической деятельностью активно противостоял правительственной политике румынизации украинского населения Северной Буковины.

Ключевые слова: Иларий Карбулицький, культурно-просветительская деятельность, общественные организации, политика румынизации, национальное сознание, украинское население Буковины.

Shevchuk O.R.

Chortkiv State Medical College

CULTURAL AND EDUCATIONAL WORK OF ILARII KARBULYTSKYI IN THE PUBLIC LIFE OF NORTHERN BUKOVINA DURING THE INTERWAR PERIOD (1918-1940)

Summary

The present article deals with the socio-political conditions of life and cultural and educational activities of the well-known Ukrainian teacher and public figure from Northern Bukovina (1880-1961) Ilarii Karbulytskyi during the occupation of the land by Royal Romania. The participation of the teacher in preparing and holding of the public meeting of Bukovina (3 November 1918), which adopted a resolution on the annexation of Bukovina to the Ukrainian state, was analyzed. The activity of I. Karbulytskyi in national associations of Ukrainians in Bukovina (Ukrainian National Party, Ukrainian Civic Committee, Ukrainian People's House, and others.) has been studied. It is proved that cultural and educational activities of I. Karbulytskyi promoted the formation of national identity and national consciousness of Ukrainian people in Bukovina. A general conclusion is made concerning that I. Karbulytskyi resisted the government policy of Romanization of Ukrainian population in Northern Bukovina due to his educational and socio-political active work.

Keywords: Ilaryi Karbulytskyi, cultural and educational activities, community organizations, policy of Romanization, national consciousness of Ukrainian population in Bukovina.